

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 03.12.2024 ✓Accepted/Kabul: 22.02.2025

DOI:10.30794/pausbed.1595447

Research Article/Araştırma Makalesi

Canseven M. (2025). "Acıpayam - Yassihöyük Camisi Duvar Resimleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 68, ss. 295-316.

ACIPAYAM - YASSIHÖYÜK CAMİSİ DUVAR RESİMLERİ

Meryem CANSEVEN*

Öz

Acıpayam İlçesinin Yassihöyük Mahallesi'nde bulunan kalemşi tezyinatlı cami bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Küçük boyutlu, kırma çatılı oldukça gösterişsiz bu caminin asıl önemi harim ve son cemaat yerinde duvar yüzeylerine işlenen bezemelerden kaynaklanmaktadır. Kitabesi mevcut olmayan yapının inşasına ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bölge halkından 1940'lı yıllarda bir mescidin genişletilmesiyle inşa edildiği öğrenilen caminin duvar yüzeyleri Denizli ve Anadolu'nun farklı bölgelerinde benzerleri ile sıkça karşılaşılan kalemşi bezemelerle donatılmıştır. Yerel ustaların kaleminden çıktığı anlaşılan tezyinatın büyük bölümünü dini içerikli yazılar oluşturmaktadır. Ayet ve surelerin yanı sıra bitkisel, geometrik, nesneli bezemeler ile Kâbe ve Mescid-i Nebevi'nin resmedildiği tablolar caminin duvar yüzeylerinde boşluk bırakmamacasına nakşedilmiştir. Oldukça renkli kompozisyonlarıyla dikkat çeken bezemeler şablonlar kullanılarak oluşturulmuştur. Yassihöyük Camisi, Osmanlı Döneminden beri sürdürülen mimari tezyinatın Cumhuriyet Devrindeki temsilcisi olmakla kalmaz aynı zamanda da Denizli'nin nakışlı camilerinin önemli bir örneğini teşkil eder.

Anahtar kelimeler: *Yassihöyük Camisi, Kalemşi, İbrik, Sancak, Zülfikar.*

ACIPAYAM - YASSIHÖYÜK MOSQUE WALL PAINTINGS

Abstract

This paper examines the elaborately decorated mosque in the Yassihöyük neighborhood of the Acıpayam district, which features intricate hand-painted ornamentation. Although the mosque is modest in size with a hipped roof and unremarkable exterior, its true significance lies in the elaborate decorative elements adorning the interior walls of both the main prayer hall and the late entrance portico. The lack of surviving inscriptions limits our knowledge of the building's construction history. Local oral tradition indicates that the mosque was constructed in the 1940s through the expansion of an existing mescid. The walls are embellished with hand-painted decorative elements commonly found in both Denizli and other regions of Anatolia. The ornamentation, which was evidently executed by local artisans, predominantly consists of religious calligraphy. The walls are embellished with Quranic verses and suras, alongside floral, geometric, and object-based decorative motifs, as well as panels depicting the Kâbe and Mescid-i Nebevi, with decorations covering every available surface. These vibrant compositions were created using stencil techniques. The Yassihöyük Mosque not only represents the continuation of Ottoman architectural decoration traditions into the Republican period but also stands as a significant example among Denizli's decorated mosques.

Keywords: *Yassihöyük Mosque, Hand Drawn, Ewer, Flag, Zulfikar.*

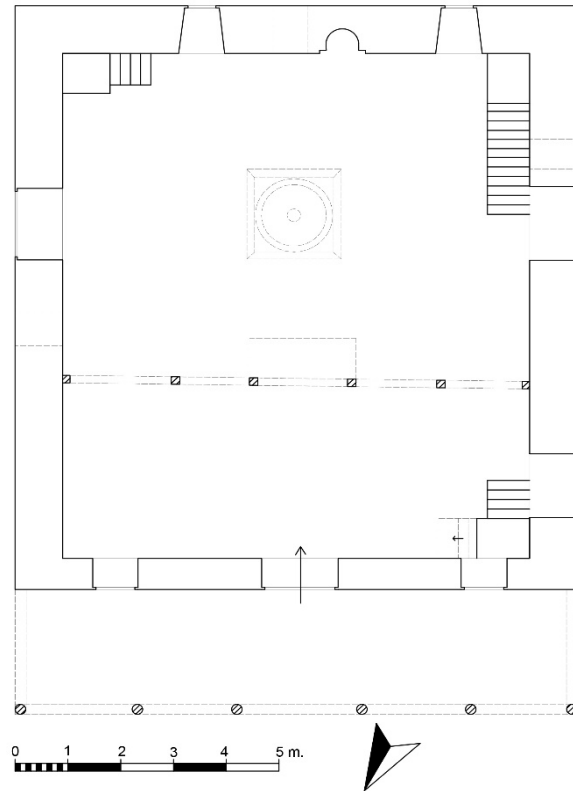
*Dr., Bağımsız Araştırmacı, DENİZLİ.

e-posta: meryemcansseven@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-8865-3310>)

1. GİRİŞ

Acıpayam ilçesinin Yassıhöyük Mahallesi'nde bulunan yapı günümüzde atıl durumdadır. 2019 yılında gerçekleşen depremde aldığı hasar sebebiyle terk edilen camide bu tarihten itibaren ibadetin gerçekleşmediği bilinmektedir. İnşasına ait kitabesi mevcut olmayan caminin bölge halkından edinilen bilgilere göre 1940'lı yıllarda aynı arazideki bir mescidin genişletilmesiyle oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Yassıhöyük Eski Belediye Başkanı Mahmut Dokumacı ile 19.10.2024 tarihinde görüşme yapılmıştır). XV ve XVI. yüzyıla ait vakıf kayıtlarında Yassıhöyük'te bir mescidin var olduğu ve imamların yönetimindeki 600 akçalık vakfından haberdar olunmaktadır (Ertaş, 2007: 198). Mescid, hem kuzey yönünde genişletilerek hem de duvarların yükseltilmesiyle günümüzdeki şekline kavuşmuştur. Yapının iç mekânında beden duvarlarında yer alan izler bu duruma şahitlik etmektedir. Bölgedeki Türk Dönemi eserleri hakkında çalışmaları bulunan Kadir Pektaş, yapının çatısının 1942 yılında yenilendiği bilgisini vermektedir (Pektaş, 2007: 429). Eldeki tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda 1942 yılı söz konusu mescidin genişletilerek camiye çevrildiği tarih olmalıdır.

Yassıhöyük Mahallesi'nde 342/2 parselde yer alan yapı, avlu duvarı ile çevrelenmiştir. Aynı avluda yer alan müstemilat ise caminin kuzeyine konumlandırılmıştır. Harim mekânı ve kuzeyindeki son cemaat yerinden oluşan cami kırma çatı ile kapatılmıştır (Fot. 1). Geçirdiği evreler sonucunda günümüzdeki şeklini alan Yassıhöyük Camisi 1010 x 905 ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen plânlıdır (Plân 1). Duvar yüzeyleri çimento karışımı bir harçla sıvalı olan yapının inşa malzemesine ilişkin detaylar 2019 yılında meydana gelen depremde güney cephede oluşan derin çatlak sayesinde elde edilmiştir. Moloz taş kullanılarak inşa edildiği anlaşılan caminin son cemaat yeri taşıyıcıları, kadınlar mahfili ve üst örtüsünde ahşap malzeme tercih edilmiştir. Kuzeyde yer alan son cemaat yerinin örtü sisteminde altı ahşap destek kullanılmıştır. Son cemaat yeri 1942 yılında yapılan genişletme sırasında eklenmiştir. Son cemaat yerinin özellikle kapı açıklığının bulunduğu bölüm sonraki dönemlerde kapatılarak cemaatin kalabalık olduğu dönemlerde bu bölümde de namaz kılınması hedeflenmiştir. Yapıya ait minare çatının orta noktasına konumlandırılmış köşk minare şeklindedir (Fot. 2). Tek şerefeli ve oldukça küçük boyutlu tasarlanan minare, boyutlarına uygun bir külâh ve aleme sahiptir. Üzerini tamamen kaplayan metal plakalardan inşa malzemesi net olarak anlaşılmamakla birlikte, çatıda bulunması nedeniyle yapıya ağırlık ve yük verme oranı en az malzeme olan ahşap ile oluşturulup üzerinin metal plakalarla kaplanmış olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Plân 1: Yassıhöyük Camisi Plâni (M. Canseven)

Fot. 1: Batı, Kuzey ve Güney Cepheler

Fot. 2: Köşk Minare

Kuzeydeki kapı açıklığından girilen harim mekânı boyuna dikdörtgen plânlıdır. Bir mescidin genişletilerek yapının inşa edildiğine yönelik edinilen bilgi harim bölümünde daha net anlaşılmaktadır. Harim kuzey yönünde üç buçuk metreye yakın genişletilmiştir. Genişletme aşamasında beden duvarları da yaklaşık bir buçuk metre yükseltilmiş ve ikinci sıra pencereler eklenmiştir. Bu bölümde eklenen duvarların kalınlıkları beden duvarından daha az tutulmuştur. Güney duvara konumlandırılan mihrap duvarın ortasında değil batıya kaymıştır. Güneybatı köşeye minber, güneydoğu köşeye vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Harimin kuzeyinde altı ahşap destekle taşınan kadınlar mahfili bulunmaktadır. Harimin ahşap tavanında alçı ile oluşturulan sembolik kubbe uygulaması karşımıza çıkmaktadır (Fot. 3, 4, 5, 6, 7).

Fot. 3: Harim Doğu Duvarı

Fot. 4: Harim Güney Duvarı

Fot. 5: Harim Batı Duvarı

Fot. 6: Harimin Kuzeyi ve Kadınlar Mahfili

Fot. 7: Vaaz Kürsüsü, Mihrap, Minber ve Kubbe

2. YAPININ DUVAR YÜZEYLERİNDEKİ BEZEMELER

Yassıhöyük Camisi Anadolu'nun batısında yer alan köy camilerinden biridir. Ege Bölgesi'nde ve Denizli'de örnekleri ile çokça karşılaşılan (Pektaş, 2011: 169-233) kalemîşi camilerin bir parçası olarak düşünebileceğimiz yapının dış mekânı ve harim duvarları yerel sanatçılar tarafından oluşturulan bezemelerle tezyin edilmiştir. Bölgedeki pek çok camide benzer kompozisyonlar ile karşılaşılmaması bezemeleri yapan kişilerin gezici sanatçılar olduğunu ve şablonlar kullanarak camilere bezemeler yaptıklarını göstermektedir (Değirmenci, 2020: 118-135). Dış cephelerde saçak altları ve son cemaat yerinde karşımıza çıkan kalemîşi bezemeler, harimde tüm duvarlara yayılmıştır (Fot. 3, 4, 5, 6).

Harim mekânının duvarlarında sıva üzerine yapılan bezemelerin ne zaman yapıldığına ilişkin net bilgilerimiz bulunmamakla birlikte 1942 yılında yapılan genişletmeden sonra yapıldıkları anlaşılmaktadır. Bunun en büyük delili yapıya sonradan eklenen duvar yüzeyleri ile mevcut duvarlarındaki bezemelerin aynı üslupla ve birbirlerinin devamı şeklinde yapılmış olmasıdır. Genel olarak bitkisel, geometrik, nesneli, mimari bezemeler ile dini içerikli yazılardan oluşan motifler, harim duvarlarında adeta hiç boşluk bırakmamacasına nakşedilmiştir. Bezemeler panolar ya da madalyonlar içerisinde verildiği gibi tekli motifler olarak da düzenlenmiştir. Yazılar ise duvar yüzeylerini dolaşan kuşaklar içerisinde, madalyon ve panoların içerisine yerleştirilmiştir.

Bazı izlerden bezemelerin boyalarının sonraki dönemlerde yenilendiği anlaşılmaktadır. Oldukça canlı renklere sahip motiflerde siyah, beyaz, kahverengi, turuncu, sarı, mavi, lacivert, yeşil, kırmızı, pembe, bordo ve mor renklerin farklı tonları kullanılmıştır.

2. 1. Yazılar

Yapının bezeme programının büyük çoğunluğunu ayet, sure ve dini içerikli yazılar oluşturur. Son cemaat yerinde başlayan yazılar, yapının hariminde kuzey haricinde tüm duvarlara yayılmış durumdadır. Caminin iç mekânında doğu, güney ve batı duvarları dolaşan kuşaklar, madalyonlar ve panolar içerisinde verilen yazılar bazı örneklerde mimari tasvirler ya da nesneli bezemeler içerisine işlenmiştir.

Yapının kuzey duvarı hariç tüm duvarlarında yazı kuşakları içerisinde ayet ve dualara yer verilmiştir. Harimin doğusunda, duvar yüzeyinde sarı zemin üzerine siyah hatla işlenen kuşakta Nur Suresi 35. Ayeti yazılmıştır (Fot. 8). Ayette “Allahü nurus semavati vel ard meselü nurihi ke mişkatin fiha mısbah elmisbahu fı züceh ezzüacetü ke ennea kevkebün düriyyü yukadü min şeceratim mübaraketin zeytunetil la şerkıyyetiv ve la ğarbiyyetiv yekadü zeytüha yüdi’ü ve lev lem temseshü nar nurun ala nur yehdillahü li nurihi mey yeşa’ ve yadribüllahül emsale lin nas vallahü bi külli şey’in alım (Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal fanus içindedir. O fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki doğuya da batıya da nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşur. Onun yağı, neredeyse kendisine ateş değmese dahi ışık verir. Bu nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna erdştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.) ifadeleri okunmaktadır (Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 354)”.

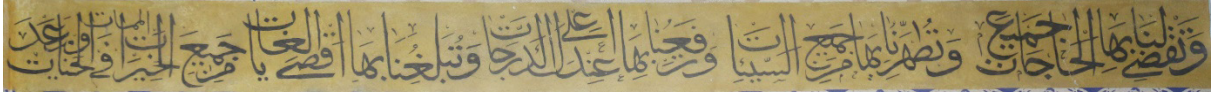
Fot. 8: Harimin Doğu Duvarı Nur Suresi 35. Ayeti Kerimesi

Harimin güney duvarında diğer cephelerden farklı olarak iki sıra yazı şeridi bulunmaktadır. İlk şerit madalyonların hemen altında sarı zemin üzerine siyah hatla yazılmıştır. Bu şeridin altında yer alan ikinci yazı kuşağı lacivert zemin üzerine yine siyah hatlıdır. Sarı zemin üzerine yazılan birinci yazı kuşağı pencere sebebiyle kesintiye uğradığı için iki parça şeklinde düzenlenmiştir. Yazı kuşağının ilk bölümünde Salat-ı Münciye’nin bir bölümü yazılmıştır. Bu bölümde “Bismillâhırrahmanırrahîm Allâhumme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidina Muhammedin salâten tuncînâ bihâ min cem’îl ehvâli vel âfat (Allah’ım! Peygamber Efendimiz Hazret-i Muhammed Mustafâ’ya salât eyle. Öyle bir salât ki; o salât vesîlesiyle bizi bütün korku ve âfetlerden kurtar) (M. Aydın, 2009: 215-216)” ifadeleri yer almaktadır. Salat-ı Münciye’nin bu bölümü ibrik motifi ile sona ermektedir (Fot. 9).

Fot. 9: Güney Duvarına Yazılan Salat-ı Münciye

Ortada pencere ile bölünen yazı kuşağında Salat-ı Münciye’nin devamı okunmaktadır (Fot. 10). Ve takdî lenâ bihâ cemîal hâcât ve tutahirunâ bihâ min-cem’îi’sseyyiât ve terfe’unâ bihâ inneke a’lâ’dderacât ve tubelliğunâ bihâ aksâ’l-gayât min cemîil-hayrâti fî’l-hayâti ve ba’del-memât (Bizim ihtiyaçlarımızı o salâvat hürmetine bize ihsan eyle. Bizi bütün günahlardan bu salâvat üzerine temizlersin, o salâvat hürmetine bizi derecelerin en üstüne yüceltirsın, o salâvat hürmetine hayatta ve öldükten sonra düşünebilecek bütün hayırlar konusunda gayelerin en sonuna en yücesine ulaştırsın.) (M. Aydın, 2009: 215-216)”.

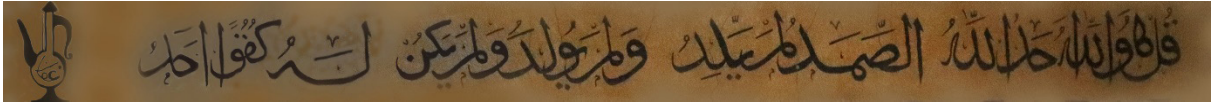
Fot. 10: Güney Duvarı Salat-ı Münciye

Güney duvarında mihrabın hemen üzerinde yer alan ikinci yazı kuşağında Bakara Suresi'nin 255. Ayeti olan Ayetel Kürsi yazılmıştır. Lacivert zemin üzerine siyah boya kullanılarak oluşturulan kuşakta "Bismillâhırrahmanırrahîm Allâhü lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûm, lâ te'huzühü sinetün velâ nevm, lehu mâ fissemâvâtı ve ma fil'ard, men zellezi yeşfeu indehu illâ bi'iznih, ya'lemü mâ beyne eydihihim vemâ halfehüm, velâ yü-hîtûne bi'sey'im min ilmihi illâ bima şâe vesia kürsiyyühüssemâvâtı vel'ard, velâ yeûdühü hıfzühümâ ve hüvel alıyyül azim (Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah, O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O, hayydir, kayyumdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katına kim şefaât edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır. Onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür) yazılmıştır (Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 42)" (Fot. 11).

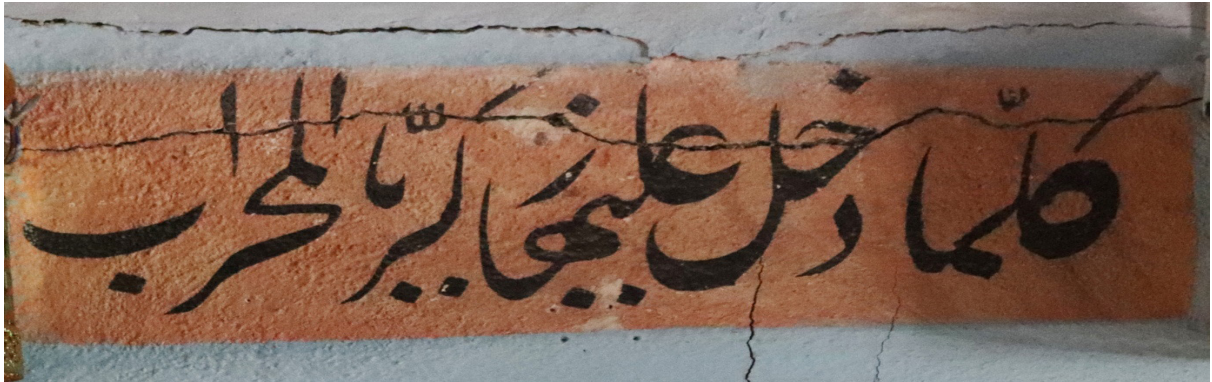
Fot. 11: Güney Duvarı İkinci Yazı Kuşağında Yer Alan Ayetel Kürsi

Harimin batı duvarında madalyonların hemen altında bulunan yazı kuşağında İhlas Suresi'nin yazıldığı görülmektedir. İbrik motifi ile sonlanan İhlas Suresi sarı zemin üzerine siyah hatlarla "Kul hüvellâhü ehad, Allâhüssamed, Lem yelid ve lem yûled, Ve lem yekûn lehû küfüven ehad (De ki: O Allah birdir. Allah samed (her şey O'na muhtaç, O kimseye muhtaç değil)'dir. O doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur.) (Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 604)" işlenmiştir (Fot. 12).

Fot. 12: Batı Duvarı İhlas Suresi

Yapının hariminde kuşaklar dışında da yazılara yer verilmiştir. Yuvarlak kemerli mihrap nişi üzerinde kavuniçi renkli zemin üzerine siyah hatla Al-i İmran Suresi'nin 37. Ayeti yazılmıştır (Fot. 13). Ayette "Kulemma dehale aleyna Zekkeriyel mihrap (Zekeriya, onun yanına, mihraba (mabede) her girişinde) ifadesi okunmaktadır (Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 604)". Yapının tamamında olduğu gibi burada da bilinçli olarak seçilen ayet söz konusudur. İçerisinde "mihrap" ifadesi geçen Al-i İmran Suresi'nin 37. Ayeti mihrap nişi üzerine yerleştirilmiştir.

Fot. 13: Mihrabın Üzerinde Yer Alan Yazı Kuşağında Al-i İmran Suresi 37. Ayeti

Yassıhöyük Camisi'nin yazı programının önemli bölümü harim ve son cemaat yerindeki madalyonlar içerisinde verilmiştir. Son cemaat yerinde madalyonlar içerisinde Ashab-ı Kehf'in isimlerine rastlamak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de Kehf Suresi'nin 9-26. Ayetlerinde haklarında bilgi bulabildiğimiz Ashab-ı Kehf, putperestliğe karşı çıkan ve din değiştirmemek için sığındıkları mağarada köpekleri ile birlikte 309 yıl uyuduktan sonra uyanan bir grup gencin anlatısıdır (Ersöz, 1991: 465-467; Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 294-296). Sayıları,

hangi dönemde yaşadıkları, kaç yıl uyudukları, uyudukları mağaranın yeri, isimleri net olarak bilinmeyen Ashab-ı Kehf'in Anadolu'da oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır (Ersöz, 1991: 467). Ashab-ı Kehf mimari bezeme, hat sanatı, minyatür sanatı ve camaltı levhalar olmak üzere pek çok sanat kolunda temsil edilmiştir (Beydiz, 2015: 613-618; Yapar Ünal, 2018: 177-183; Karataş, 2019: 469-492; A. Aydın, 2021: 182-200). Yassihöyük Camisi'nin son cemaat yeri madalyonlarında batıdan doğuya doğru sırasıyla Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Zebernuş, Şazenuş, Kefeşatayyüş ve Kıtımir ifadeleri okunmaktadır (Fot. 14). Madalyonların etrafı lacivert boya kullanılarak oluşturulan çerçeve ile adeta dantel gibi işlenmiştir. Mavi zemine sahip madalyonlarda yazılar siyah boyayla yazılmıştır.

Fot. 14: Son Cemaat Yeri Madalyonlarda Ashab-ı Kehf'in isimleri

Tıpkı son cemaat yerinde olduğu gibi yapının harim duvarlarında da çok sayıda madalyon karşımıza çıkmaktadır. Kuzey haricinde harim duvarlarının en üst noktasında aynı formda verilen madalyonlarda Allah (CC), Hz. Muhammed (SAV), ehl-i beyt ve sahabeden kişilerin isimleri yazılmıştır. Doğu duvarında dört madalyon içerisinde sağdan sola sırasıyla Hz. Aliyyü'l-Murtaza Radıyallâhu anh /RA (Allah ondan razı olsun), Hz. Hasan (RA), Hz. Hüseyin (RA) ve sahabeden Ubeyde Bin Cerrah'ın isimlerine yer verilmiştir (Fot. 15).

Fot. 15: Harimin Doğu Duvarı Madalyonları

Güneyde madalyon sayısı daha fazladır. Madalyonlar içerisinde sağdan sola doğru sırasıyla Abdurrahman Bin Avf, Allah (CC), Hz. Muhammed (SAV), Hz. Ebubekirü'l Sıddık (RA), Hz. Ömerü'l Faruk (RA), Hz. Osman Zü'n-nureyn (RA) isimleri celi sülüs yazı stiliyle işlenmiştir (Fot. 16).

Fot. 16: Güney Duvarı Madalyonları

Harimin batı duvarında beş madalyon içerisindeki isimler ise sahabeden Said Bin Zeyd, Zübeyir Bin Avvam, Talha Bin Ubeydullah, Sa'd Bin Ebi Vakkas ve Bilal-i Habeşi (RA) aittir (Fot. 17).

Fot. 17: Harim Batı Duvarı Madalyonları

Yapıda ayet ve sureler yazı kuşakları ve madalyonların yanı sıra panolar içerisine de yerleştirilmiştir. Harimin doğu duvarında yazı ile oluşturulan iki pano dikkat çeker. Çerçeveleri geometrik ve bitkisel motiflerden müteşekkil panolar pencerenin iki yanına yerleştirilmiştir. Pencerenin kuzeyinde köşelikleri çiçek demeti şeklinde düzenlenen, geometrik motifler ile çevrelenen dikdörtgen pano içerisine yerleştirilen etrafı palmet motiflerinden oluşan ikinci çerçeve içerisine Mülk (Tebareke) Suresinin 1. Ayeti yazılmıştır (Fot. 18). Müsenna olarak çerçeve içerisine yerleştirilen ayette “Tebârakellezî bi yedihîl mulku ve huve alâ kulli şey’in kadîr(kadîrun) (Mutlak hükümrânlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir, O’nun her şeye gücü yeter) ifadeleri okunmaktadır (Kur’an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 562)”. Panoda önemli bir ikonografinin de işlendiği görülür. Ayette “alâ” kelimesinin “Ali” şeklinde yazılarak kelimenin altına Zülfikar motifinin yerleştirilmesi kalemîşi bezemeye sahip camilerde karşımıza çıkar. Bu hususa nesneli bezeme bölümünde ayrıntılı değinilmiştir.

Fot. 18: Mülk (Tebareke) Suresinin 1. Ayeti İşlenen Pano

Doğuda yer alan diğer panonun lacivert renkli geometrik motiflerden oluşan dikdörtgen çerçevesini köşeliklere yerleştirilen lacivert renkli stilize bitkisel motifler tamamlamıştır. Dikdörtgen formlu çerçevenin içerisine yerleştirilen dairevi madalyon içerisindeki yazı Enbiya Suresi’nin 107. Ayeti kerimesidir (Fot. 19). Kahve tonlarındaki zemin üzerine siyah hatla “Vemâ erselnâke illâ rahmeten lil’âlemîn ((Resulüm) biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik) (Kur’an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 331)” ifadesi istifli olarak işlenmiştir.

Fot. 19: Enbiya Suresi'nin 107. Ayeti Kerimesi Yazılı Pano

Yapıda dini içerikli yazıların yer aldığı son pano batı duvarındadır. Dikdörtgen formu panonun etrafında geometrik motiflerin tekrar edilmesiyle oluşturulan yeşil renk çerçevenin içi lacivert ve yeşil renk boyaların fırça yardımıyla belirli bir kompozisyon oluşturmadan rastgele yerleştirilmesiyle doldurulmuştur. Panonun ortasında etrafı geometrik motifler ile çevrelenen madalyon yer almaktadır. Madalyonda Kalem Suresi'nin 4. Ayeti sarı zemin üzerine siyah hatla yazılmıştır. Ayette Ve-inneke le'alâ hulukin 'azîm(in) (Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin) (Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 564) ifadeleri dikkat çeker. Panodaki diğer bir detay ayette geçen "alâ" kelimesinin "Alî" şeklinde yazılarak "ى" harfinin Zülfikar şeklinde düzenlenmesidir (Fot. 20).

Fot. 20: Batı Duvarı Kalem Suresi'nin 4. Ayeti Yazılı Pano

2. 2. Bitkisel Bezeme

Yassıhöyük Camisi'nde karşılaşılan bitkisel bezemeler oldukça çeşitlidir. Bahçelerde karşıma çıkan çiçekler caminin duvarlarında vazo ve saksı içerisinde tasvir edilmiştir. Yapının duvarlarını süsleyen çiçeklerden ilki güldür. Farklı renkte fakat aynı formdaki vazolar içerisinde tasvir edilen güller kırmızı, lacivert, mavi, beyaz ve sarı renktedir. Gövdesi dilimli düzenlenen kaideli vazolar içerisinde dalların arasında tomurcuk ve tamamen açmış güller aynı şablon kullanılarak oluşturulmuştur (Fot. 21). Hz. Peygamberi simgeleyen gül motiflerine (Kurnaz,

1996: 220), mezar taşlarında (Çal, 2015: 318) kitap bezeme sanatlarında (Büyükyazıcı ve Eryılmaz, 2023: 6463-6486), mimari bezemede bolca yer verilmiştir. Kalemîşi tezyinatlı camilerde karşımıza çıkan gül motifi, Yassıhöyük Camisi ile yakın coğrafyalarda bulunan Çivril Savranşah Cami, Çameli Akpınar Cami, Çameli Sarıkavak Cami gibi camilerde de tasvir edilmiştir (Anonim, 2020: 21-25, 33-35, 44-47). Özellikle Çameli Akpınar ile Sarıkavak camilerinde işlenen vazoların ve güllerin formlarının Yassıhöyük Camisi'ndeki motiflerle aynı olması bölgedeki gezici ustalara işaret etmektedir.

Fot. 21: Harim ve Kadınlar Mahfilinde Tasvir Edilen Gül Motifleri

Yapıda bolca karşımıza çıkan bitkisel motiflerden olan lalenin farklı örnekleriyle karşılaşmışır. Gerek Allah lafzı ile aynı harflerle yazılması ve ebced hesabında tıpkı Allah lafzı gibi sayı değerin 66 olması, gerekse tek sap üzerinde yükselen bu bitkinin birliği yani vahdeti simgelemesi, lalenin dini mimaride bolca tasvir edilmesine neden olmuştur (İrepoğlu, 2012: 33). Yassıhöyük Camisi'nde laleler gül motifinde olduğu gibi vazo içerisinde tasvir edilmiştir (Fot. 22). Lalelerin yerleştirildiği lacivert renk vazolar kaideli olup formları birbirinden farklıdır. Vazodan çıkarak iki yana açılan yeşil dalların uçlarında laleler resmedilmiştir. Laleler genelde kırmızı ve kahverengi olsa da bazı örneklerde lacivert oldukları görülür. Denizli'de kalemîşi tezyinatlı camilerin vazgeçilmez motifleri arasında bulunan lale, Baklan Boğaziçi Cami, Akköy Cami, Çameli Sarıkavak Cami, Acıpayam Yukarı Gölcük Cami, gibi yapılarda Yassıhöyük Cami ile benzer formlarda nakşedilmiştir (Anonim, 2020: 14-19, 26-31, 44-47, 48-51).

Fot. 22: Harim ve Kadınlar Mahfilinde Tasvir Edilen Lalelerden Örnekler

Karanfil, caminin duvar yüzeylerinde karşılaştığımız çiçekler arasındadır. Saksı ve vazo içerisinde resmedilen karanfiller kırmızı renklidir (Fot. 23). Saksı içerisinde verilen karanfiller daha büyük boyutludur. Saksıdan çıkan yeşil yaprak ve dalların uçlarına kırmızı karanfil çiçekleri eklendikten sonra ortadan çıkan yeşil dal tomurcuk karanfillerin ve çiçek açmış karanfillerin oluşturduğu ikinci katmana doğru yükselmektedir. Vazo içerisinde çıkan karanfiller, gül ve lale motiflerinde olduğu gibi yeşil yapraklar ile dalların uçlarındadır.

Fot. 23: Harim ve Kadınlar Mahfilinde Tasvir Edilen Karanfil Motifleri

Benzer karanfil motifinin görüldüğü camiler arasında Belenardıç Cami (Çakmak, 1994: 19-26), Baklan Boğaziçi Cami, Akköy Camisi, Çivril Bayat Camisi gibi yapılardan bahsetmek mümkündür (Anonim, 2020: 14-19, 26-31, 62-65).

Harim ve kadınlar mahfilinde vazo içerisinde tasvir edilen çiçeklerden biri de gelinciktir. Gelincikler lacivert ve sarı renkli vazoların içerisinde çıkan yeşil dalların uçlarına konumlandırılmıştır (Fot. 24).

Fot. 24: Harim ve Kadınlar Mahfilinde Tasvir Edilen Gelincik Örnekleri

Caminin duvarlarında gelinciklerin görüldü diğer yüzeyler pencerelerin etrafları ve madalyonların aralarında kalan boşluklardır. Yapının iki penceresinin etrafında çelenk şeklinde çerçeve oluşturan kırmızı renk gelincikler mevcuttur (Fot. 25). Madalyonların aralarına yerleştirilen gelincikler ise geometrik formlu bezemelerin arasından sarmaktadır (Fot. 25). Diğer çiçeklerde olduğu gibi gelincik motifi de kalemşi bezemeli camilerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Acıpayam Yukarı Gölcük Camisi'nde (Anonim, 2020: 48-51) madalyonlar arasında verilen gelinciklerin Yassıhöyük Camisi ile aynı formda olması her iki yapının bezemelerinin aynı usta grubunun elinden çıkma ihtimalini akla getirmektedir.

Fot. 25: Pencere Kenarlarında ve Madalyonların Arasında Tasvir Edilen Gelincikler

Kadınlar mahfilinin duvarlarını süsleyen çiçekler arasında form açısından laleyi andıran fakat boyut olarak laleden oldukça küçük olan bitkisel motifin hangi çiçek olduğu tespit edilememiştir (Fot. 26).

Fot. 26: Kadınlar Mahfilinde Türü Belirlenemeyen Çiçekler

Yapıdaki bitkisel motifler vazo ya da saksı içerisinde tasvir edilen bahçe ve kır çiçeklerinden ibaret değildir. Duvarların en üst seviyesini dolanan bezeme kuşakları, panoların çerçeve ve köşeliklerini oluşturan stilize bitkisel tezeyinat, bezeme programının bir parçasıdır (Fot. 27, 28).

Fot. 27: Stilize Bitkisel Motiflerden Oluşan Bezeme Kuşakları

Fot. 28: Panoların Köşelerinde Bitkisel Motifler

Bitkisel motiflerin işlendiği panolar yapının harim mekânında oldukça fazla yer kaplamaktadır. Stilize bitkisel ile doğada karşımıza çıkan çiçeklerin bir arada verildiği panolarda ortadaki motifin simetrik olarak karşıya yansıtılmasıyla oluşturulan kompozisyon görülür. Panoların çerçevesi bitkisel ya da geometrik motiflerden oluşmuştur. Köşeliklerde ise ortadaki motifin dörtte biri kullanılmıştır. Panolarda kullanılan renkler lacivert, yeşil, kırmızı, turuncu, kahverengi ve beyazdır (Fot. 29).

Fot. 29: Bitkisel Tezyinatlı Panolar

2. 3. Geometrik Bezeme

Yassihöyük Camisi'nin tezyinatında geometrik motif kullanımı oldukça yaygındır. Geometrik desenler tek başlarına kullanıldıkları gibi bitkisel motifler ile birlikte de kullanılmıştır. Yapıda geometrik motifler, harim ve dış cephe duvarlarının üst seviyesinde bezeme kuşağı formunda ve panoların etrafındaki çerçevelerde karşımıza çıkmaktadır (Fot. 30, 31, 32). Diğer motiflerde olduğu gibi geometrik desenler oldukça renklidir. Lacivert, kahverengi, yeşil, kırmızı, sarı, siyah ve beyaz renkler desenlerin oluşturulmasında kullanılmıştır. Harim ve dış cephede duvarın en üst seviyesini dolaşan geometrik bezeme kuşaklarının aynı desen ve renklerde yapıldığı anlaşılmakla birlikte dış cephedeki kuşağın doğal etkilere maruz kalması sebebiyle renkleri solmuştur. Geometrik motiflerin en fazla tercih edildiği alanlar panoların çerçeveleridir. Birbirini tekrar eden iç içe yerleştirilmiş kareler, üçgenler ve daha birçok motif panoların çerçevesini teşkil eder. Yassihöyük Camisinde kullanılan geometrik formu bezemeler Çameli Güzelyurt (Tahtalı) Camisi (Aktuğ, 2021: 79-103), Cevher Paşa Camisi (Beyazıt ve Canseven,

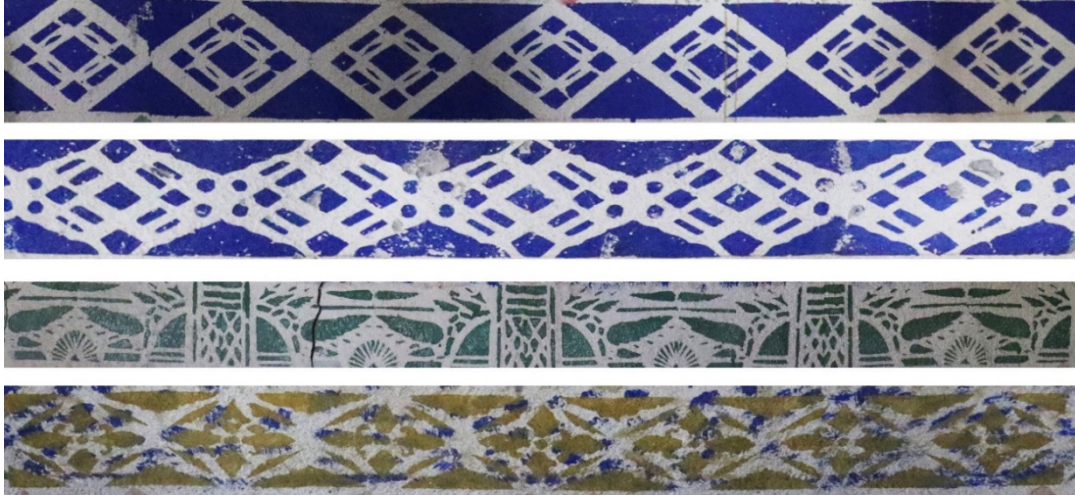
2023: 138), Baklan Boğaziçi Camisi (Çakmak, 1995: 529-540), Dediği Tekkesi Dergâhı (Beyazıt ve Beyazıt, 2014: 154-155), Çameli Akpınar Camisi, Belenardıç Camisi, Çameli Sarıkavak Camisi, Yukarı Gölcük Camisi gibi yapılarda aynı ya da benzer formlarda karşımıza çıkmaktadır (Anonim, 2020: 32-35, 36-39, 40-43, 44-47, 48-51, 58-61).

Fot. 30: Dış Cephe Geometrik Bezeme Kuşağı

Fot. 31: Harim Geometrik Bezeme Kuşağı

Fot. 32: Panoların Etrafında Geometrik Çerçeveler

2. 4. Nesneli Bezeme

Kalemîşi camilerde sıklıkla karşılaşılan bezeme türlerinden biri de nesneli bezemelerdir. Yassıhöyük Camisi'nin harim mekânında sancak, ibrikler ve Zülfikar motifi gibi nesneli bezemelere yer verilmiştir. Güneyde mihrabın sağında, pencere ile mihrap arasında kalan yüzeye yerleştirilen sancak motifi, ikonografik açıdan oldukça önemlidir. İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren askeri birlikleri sembolize eden sancaklar, savaşlarda sancaktarlar tarafından taşınmış ve fethedilen yerlerin surlarına dikilmiştir (Şahin, 2009: 97). Sancak Selçuklulardan itibaren hükümdarlık alameti olarak kabul edilmiş, sultanların sefere çıkmaması durumunda da orduya komuta eden kişi sultanın sancağı ile sefere çıkmıştır (Şahin, 2009: 97). Sancağın camilerde tasvir edilmesi İslamiyet'in egemenliğine işaret ediyor olmalıdır.

Sahnede ortada desenli bir direğin tepe noktasında üçlü sancak tasvir edilmiştir. Sancaklardan ortadaki daha küçük boyutlu olup diğerlerinden farklı renktedir. Yeşil renk tasarlanan ortadaki sancağın üzerinde altın yıldızlı boya ile Fatiha Suresi'nin 2. Ayeti Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn (âlemleri yoktan var eden Allah'a şükürler olsun) yazılmıştır (Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 1). Yine altın yıldızlı boya kullanılarak sancağın kenarlarına püsküller işlenmiştir (Fot. 33, 34). İki yana açılan sancaklar kırmızı renkli olup, püskülleri lacivert renktedir. Sancaklardan sağdakinin üzerinde altın yıldızlı boya ile besmeleye (Bismillahirrahmanirrahim / Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla) (Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali, 2012: 1) yer verilmiştir (Fot. 33, 35). Soldaki sancakta ise Kelime-i Tevhid (İlâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah / Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir) (Kelpetin Arpaguş, 2022, 214-215) yazılmıştır (Fot. 33, 36). Yassıhöyük Camisi'nde

tasvir edilen sancak motifinin neredeyse birebir aynlarına Çameli Tahtalı Cami (Aktuğ, 2021: 90), Çameli Sarıkavak Camisi, Yukarı Gölcük Camisi, (Anonim, 2020: 44-47, 48-51) Çivril Bayat Camisi'nde (Değirmenci, 2020: 127-128) rastlamak mümkündür.

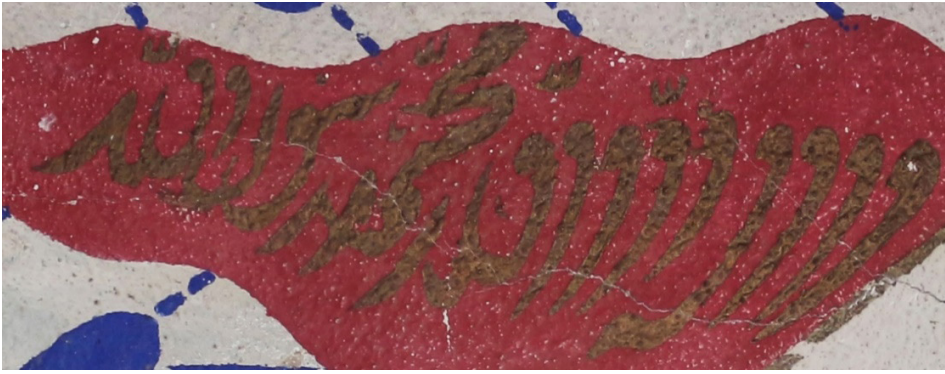
Fot. 33: Sancak

Fot. 34: Sancak Üzerine İşlenmiş Fatiha Suresi'nin 2. Ayeti

Fot. 35: Sancak Üzerine İşlenmiş Besmele

Fot. 36: Sancak Üzerine İşlenmiş Kelime-i Tevhid

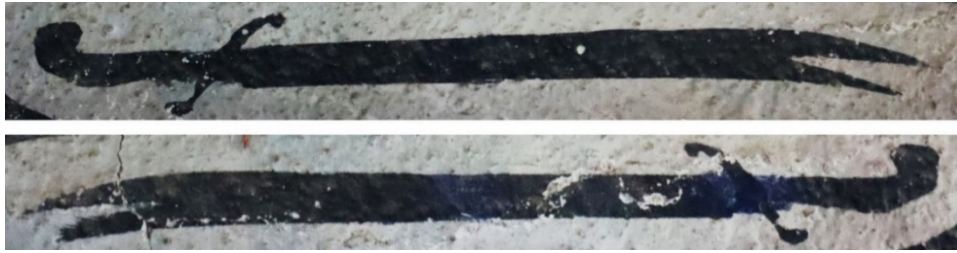
Yapıda yazı şeritlerinin sonuna yerleştirilen ibrik motifleri nesneli bezemeler arasında önemli bir yer tutar. Güney ve batı duvarlarında yazı kuşaklarının sonuna yerleştirilen ibrikler küçük farklarla birlikte benzer formlara sahiptir. Kaideli ve emzikli tasarlanan ibriklerin dairevi gövdeleri üzerinde yükselen uzun boyunları kapak ile sonlanır. İbriklerin kulpları boyun bölümünden başlayarak kıvrılıp gövdeye doğru iner. İbriklerden harimin güney duvarındaki yazı kuşağının sonuna yerleştirilen örnekte “Maşallah” ifadesindeki harfler ibriğin formunu oluşturmaktadır. İbriğin dış bölümünde emziğin hemen yanında “Teala” lafzı okunmaktadır. Harimin batı duvarında yazıların sonunda bulunan ibriğin gövdesinde “Gaffar” yazıldığı görülür (Fot. 37). Maddi ve manevi temizliği, abdesti ve arınmayı simgeleyen ibrik motifleri ibadet yapılarında, türbelerde, mezar taşlarında, konaklarda, seramik kaplarda, dokumalarda oldukça fazlaca tasvir edilmiştir (Altıer, 2019: 149-202; Canseven, 2023, 78-80; Beyazıt ve Duman, 2024: 1-71).

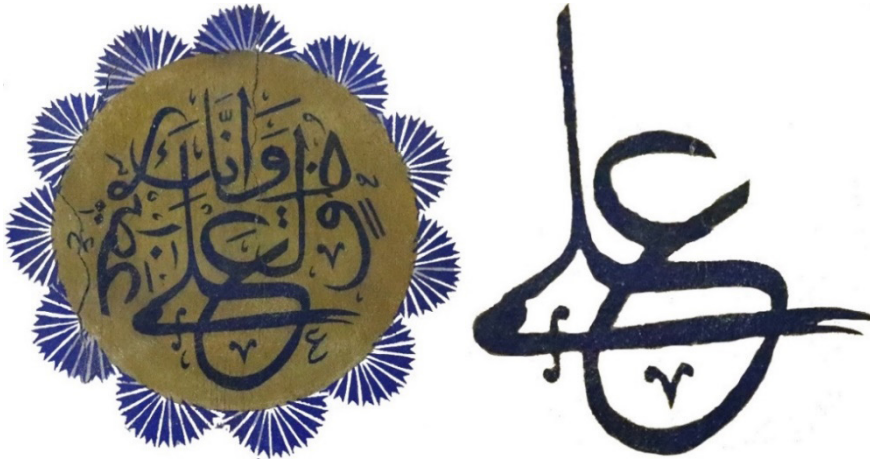
Fot. 37: İbrik Motifleri

Camide nakşedilen ibriklerin benzerleri Çameli Güzelyurt (Tahtalı) Camisi (Aktuğ, 2021: 79-103) Çameli Akpınar Camisi, Çameli Sarıkavak Camisi, Acıpayam Yukarı Gölcük Camisi, (Anonim, 2020: 32-35, 44-47, 48-51, 58-61), Cevher Paşa Camisi'nde (Beyazıt ve Canseven, 2023, 147-148) yer almaktadır.

Önemli nesneli bezemelerden olan Zülfikar motifi yapının duvarlarında yerini almıştır. Hz. Ali'nin iki tarafı keskin, ortası yivli kılıcı olan Zülfikar (Öz, 2013: 553-554) mimari bezemede bolca karşılaşılan motifler arasındadır (Arslan, 2020: 235-275). Yassıhöyük Camisi'nde Zülfikar motifinin farklı formları mevcuttur. Zülfikar, Mülk (Tebareke) Suresinin 1. Ayetinin işlendiği panoda "alâ" kelimesinin hemen altına müstakil bir kılıç formuyla verilmişken (Fot. 38), Kalem Suresi'nin işlendiği madalyon içerisinde ise "alâ" kelimesi "Ali" şeklinde yazılarak "ى" harfi Zülfikar şeklinde sonlanmıştır (Fot. 39). Zülfikar'ın müstakil kılıç şeklinde düzenlendiği yapılardan biri de Çameli Sarıkavak Camisidir (Anonim, 2020: 45-47). Farklı sureler ya da Hz. Ali'nin isminin yazıldığı madalyonlarda "ى" harfinin Zülfikar şeklinde düzenlendiği yapılar arasında Kale-i Tavas Cevher Paşa Camisi (Beyazıt ve Canseven, 2023, 142), Yukarı Gölcük Camisi (Anonim, 2020: 48-51), Çivril Bayat Camisi (Cirtil, 2007: 117) sayılabilir.

Fot. 38: Mülk (Tebareke) Suresinin 1. Ayetinin İşlendiği Panodaki Zülfikarlar

Fot. 39: Kalem Suresi'nde Zülfikar İle Sonlanan Alâ Kelimesi

2. 5. Mimari Tasvirler

Caminin bezeme programında bitkisel, geometrik ve nesneli bezemelerin yanı sıra güneyde yer alan mimari tasvirli iki pano oldukça önemlidir. Panolardan mihrabın solundaki kalemîşi tezyinatlı camilerde sıkça karşılaşılan Kâbe tasvirini içermektedir (Fot. 40). Sarı zemin üzerine kahverengi, kırmızı, yeşil, gri, lacivert renkler kullanılarak oluşturulan kompozisyonda Kâbe ve Mescid-i Haram'a üst açıdan bakılan bir perspektif kullanılmıştır. Merkezde yeşil ve kırmızı renkler kullanılarak oluşturulan Kâbe'nin yer aldığı tasvirde, Mescid-i Haram'ın revak ve kubbeleri geriye doğru küçültülerek derinlik algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Mescid-i Haram'ın etrafına ise altı minare eklenmiştir. Sahneye hurma ağaçlarının çizilmesiyle de manzaranın zenginleştirildiği görülmektedir. Perspektifte en geride kalan iki minare arasına adeta mahya gibi yerleştirilen Kelime-i Tevhid (lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah/ Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir) siyah hatla işlenmiştir. Kâbe tasvirini küçük farklarla olsa da diğer camilerde görmek mümkündür. Akköy Cami (İnce, 2001: 65-79), Baklan Boğaziçi Camisi (Çakmak, 1995: 529-540), Belenardıç Camisi (Çakmak, 1994: 19-26), Çameli Sarıkavak Cami (Anonim, 2020: 44-

47), Çameli Tahtalı Cami (Aktuğ, 2021: 79-103), Çivril Bayat Camisi'nde (Değirmenci, 2020: 118-135), Kale Künar Köyü Camisi (Pektaş ve Aktuğ, 2013: 87-97) Kâbe tasvirinin bulunduğu camilerden bazılarıdır.

Fot. 40: Kâbe Tasviri

Harim mekanında tasvir edilen diğer mimari detay vaaz kürsüsünün hemen üzerine konumlandırılan Mescid-i Nebevi'dir (Fot. 41). Geometrik çerçeve içerisinde alınan tasvir bordo zemin üzerine yapılmıştır. Lacivert, yeşil, beyaz, kırmızı, altın, bej renklerle oluşturulan Mescid-i Nebevi tıpkı Kâbe tasvirinde olduğu gibi perspektif kullanılarak çizilmiştir. Öndeki iki minare daha büyük boyutlu verilerek arkadaki minarelerin giderek küçülmesi ile derinlik algısı oluşturulmuştur. Sahnede Hz. Peygamberin mezarının bulunduğu Hücre-i Saadet'in kubbesi vurgulanırken, revak düzenlemesinin görüldüğü ön cephede her bir kemere kandiller yerleştirilmiştir.

Fot. 41: Mescid-i Nebevi Tasviri

3. SONUÇ

Acıpayam'ın Yassıhöyük Mahallesi'nde bulunan harim ve son cemaat yerinden oluşan kırma çatı ile kapatılmış küçük boyutlu yapı, mimari özellikleri açısından Anadolu'nun farklı coğrafyalarında karşılaşılan köy camilerinden biridir. Kitabesi mevcut olmayan yapının 1940'lı yıllarda bir mescidin genişletilmesi ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının sanat tarihi açısından asıl önemi içerisinde bulunan kalemşi tezyinattır. Osmanlı'da XVIII. yüzyıldan itibaren yapıların duvarlarını süsleyen motiflerin 1940'lı yıllarda Anadolu'nun köylerinde gelenek olarak devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Yapının inşası her ne kadar geç bir dönemde olsa da bezeme programı yüzyıllardır bilinen motifleri içermektedir.

Yassihöyük Camisi, bölgede pek çok caminin tezyinatını kendilerine görev edinmiş bir grup yerel sanatçı tarafından kalemişi motiflerle bezenmiştir. Yapının duvar yüzeylerinde bilinçli seçilen ayetler ve sureler, ehl-i beyt ve sahabe isimleri bezeme programının büyük çoğunluğunu oluştururken, bitkisel, geometrik tasvirler, ibrik, sancak, Zülfikar motifleri, Kâbe ve Mescidi Nebevi'nin resmedildiği panolar dönemin moda anlayışıyla tezat oluşturmayacak biçimde işlenmiştir. Aynı zamanda gezici olan bu ustaların ellerinde bulundurdıkları şablonları kullanarak oluşturdıkları motifleri küçük farklarla Denizli ve yakın bölgelerdeki camilerde görmek mümkündür. Yapı bu anlamda kalemişi camiler zincirinin bir halkasıdır.

Son cemaat yerinde geometrik kuşaklar ve madalyonlar ile başlayan bezeme programı harim mekânında tüm duvarları kaplayacak biçimde karşımıza çıkar. Yapıda Nur Suresi'nin 35. Ayeti, Ayetel Kürsi, İhlas Suresi, Al-i İmran Suresi'nin 37. Ayeti, Mülk (Tebareke) Suresinin 1. Ayeti, Enbiya Suresi'nin 107. Ayeti, Kalem Suresi'nin 4. Ayeti, Fatiha Suresi'nin 2. Ayeti gibi ayetlerin yanı sıra Salat-ı Münciye ve Kelime-i Tevhid'e yer verilmiştir. Son cemaat yerinde Ashab-ı Kehf'in isimlerinin işlendiği madalyonlar ile harimde Allah (CC), Hz. Muhammed (SAV), dört halife, ehli beyt ve sahabe isimlerinin celi sülüs hatla işlendiği madalyonlar yapının yazı programının tamamlayıcısı olmuştur. Bilinçli seçilen ayet ve sureler, ibrik, sancak, Zülfikarlar gibi nesneler, gül, lale, karanfil gibi bitkisel motifler ile duvarları bezenen cami adeta bir Cennet bahçesine dönüştürülmüştür.

Yapının kaderi 2019 yılında geçirdiği deprem ile birlikte değişmiştir. Duvar yüzeylerinde meydana gelen derin çatlaklar sebebiyle terkedilen yapı günümüzde atıl durumdadır. Yassihöyük halkının hafızasında oldukça önemli bir yere sahip yapının daha fazla vakit kaybedilmeden restore edilerek ibadete açılması, gerek tarihi değer taşıyan yapının korunması açısından, gerekse böyle bir değer gelecek nesillere aktarılması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Altier S. (2029). "Osmanlı Sanatı'nda İbrik Tasvirleri ve İkonografisi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 17/26, 149-202.
- Anonim (2020). *Denizli'nin Kalemişi Camileri: Geçmişten Geleceğe Kalem İzleri*, Denizli.
- Arslan M. (2020). "Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 95, Ankara, 235-275.
- Aydın A. (2021). "Batılılaşma Dönemi Süsleme Programında Ashab-ı Kehf Sembolizmine Bir Örnek: Muğla Kefoturağı Cami", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 182-200.
- Aydın M. (2009). "Türk Kültüründe Salat ü Selâm Çeşitleri, Zikrediliş Biçimlerinin Kur'an ve Sünnet Bağlamında Değerlendirilmesi", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyumu Bildiriler I (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar)*, Sakarya, 205-224.
- Beyazıt M., Beyazıt Y. (2014). *Denizli Dediği Tekkesi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Beyazıt M., Canseven, M. (2023). "Kale Gevher/Cevher Paşa Camii Kalemişi Süslemeleri, Prof. Dr. Bozkurt Ersoy Armağanı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 131-153.
- Beyazıt M., Duman B. (2024). "Denizli Buldan/Yenicekent Büyük Tekke (Emir Sultan Dede) Türbesi" Tripolis Ad Maeandrum III Türk-İslam Dönemi Araştırmaları, Ed. Bahadır Duman, İstanbul, 1-71.
- Beydiz M. G. (2015). "Gemi Tasvirli "Ashab-ı Kehf" Kompozisyonları", *III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, C. 2 Kazan Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 613-618.
- Büyükyazıcı M., Eryılmaz B. (2023). "17. VE 18. Yüzyıl Osmanlı Kitap Süsleme Sanatında Dört Çiçek: Lale, Gül, Karanfil ve Sümbül Örneği, *Social Sciences Studies Journal*, 9/110, 6463-6484.
- Canseven M. (2023). *Denizli-Çivril Osmanlı Dönemi ve Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları*, Ed. Yasemin Beyazıt, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Cirtil S. (2007). "Çivril Bayat Köyü Camii", *Sanat Tarihi Araştırmaları. Prof. Dr. Haşım Karpuz'a Armağan*, Ed. Mustafa Denктаş-Osman Eravşar, Konya, 115-124.
- Cömertler Aktuğ E. (2021). "Kalemiş Süslemeli Cami Geleneğinin Devamı: Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (Denizli/Çameli)", *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, 79-103.
- Çakmak Ş. (1994). "Belenardıç (Torapan) Köyü Camii (Güney/Denizli)", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 19-26.

- Çakmak Ş. (1995). "Boğaziçi Kasabası Eski Cami (Baklan/Denizli), 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler Cilt I, Ankara, 529-540.
- Çal H. (2015). "Türklerde Mezar-Mezar Taşları", *Aile Yazıları/8*, Ankara, 303-305.
- Değirmenci T. (2020). "Geleneğin Yeniden İcadı: Bulanıklaşan Sınırlarda Bir Köy Camisinin Tasvirleri", *Milli Folklor*, 126, 118-135.
- Ersöz İ. (1991). "Ashab-ı Khef", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Diyanet Vakfı Yayıncılık, İstanbul, 465-467.
- Ertaş M. Y. (2007). XV. – XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- İnce K. (2001). "Yukarı Camii/Akköy – Denizli", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, Van, 65-79.
- İrepoğlu G. (2012). *Lale: Doğada, Tarihte, Sanatta*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karataş İ. E. (2019). "Muğla'nın Üç Camisi'nde Ashab-ı Khef Sembolleri", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/3, 469-492.
- Kelpetin Arpaguş H. (2022). "Kelime-i Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Diyanet Vakfı Yayıncılık, Ankara, 214-215.
- Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Mealî* (2012), Haz. Prof. Dr. Ali Özek vd., Hadimü'l Haremeyni's- Şerifeyn Kral Fehd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu Yayınları, Medine.
- Kurnaz C. (1996). "Gül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Diyanet Vakfı Yayıncılık, İstanbul, 219-222.
- Öz M. (2013). "Zülfikar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Diyanet Vakfı Yayıncılık, İstanbul, 553-554.
- Pektaş K. (2007). "Acıpayam ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserlerinden Bir Kesit", *I. Acıpayam Sempozyumu Bildiriler*, Ed. Turgut Tok, Denizli, 422-454.
- Pektaş K. (2011). "Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri", *Denizli: Tanrıların Kutsadığı Vadi*, Ed. Filiz Özdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 169-233.
- Pektaş K., Aktuğ E. (2013). "Kale'de Osmanlı Dönemi Camilerine İki Örnek: Esenkaya ve Künar Köyü Camileri", *Kaledavaz Sempozyumu (2-3 Nisan 2012) Bildirileri*, Ed. Turgut Tok – Özgür Kasım Aydemir, Türmtatsan Matbaacılık, Denizli, 87-97.
- Şahin İ. (2009). "Sancak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Diyanet Vakfı Yayıncılık, İstanbul, 97
- Yapar Ünal B. (2018). "Hat Sanatında Ashab-ı Khef", *XI. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Ed. Prof. Dr. Osman Kunduracı, Dr. Ahmet Aytaç, Konya, 177-183.

Disclosure Statements (Beyan ve Açıklamalar)

1. The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics (Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler).
2. No potential conflict of interest was reported by the authors (Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir).
3. This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program (Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir).